

**AUDİTORİYADANKƏNAR TƏDBİRLƏR
ВНЕАУДИТОРНЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ
EXTRA-CURRICULUM ACTIVITIES**

UOT 37

Cənana Şahverdi qızı Eminova
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə dissertant
Gəncə Dövlət Universiteti

**AUDİTORİYADANKƏNAR TƏDBİRLƏRDƏ İDEYA-SİYASİ TƏRBIYƏ İŞİNİN
TƏŞKİLİ FONUNDA TƏLƏBƏ ŞƏXSİYYƏTİNİN FORMALAŞDIRILMASI**

Джанана Шахверди гызы Эминова
диссертант по программе доктора философии
Гянджинский Государственный Университет

**ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА В ПРОЦЕССЕ ОРГАНИЗАЦИИ
ИДЕЙНО-ПОЛИТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ВО ВНЕАУДИТОРНЫХ
МЕРОПРИЯТИЯХ**

Janana Shahverdy Eminova
doctorial student in the program of doctor of philosophy
Ganja State University

**FORMATION OF STUDENT PERSONALITY AGAINST THE BACKGROUND OF THE
ORGANIZATION OF IDEOLOGICAL AND POLITICAL EDUCATIONAL WORK IN
EXTRACURRICULAR ACTIVITIES**

Xülasə: Məqalə ali məktəblərin auditoriyadankənar tədbirlərində ideya-siyasi tərbiyə işinin təşkili fonunda tələbə şəxsiyyətinin formalaşdırılması probleminin həlli yollarından bəhs olunur. Məqalədə auditoriyadankənar tədbirlərdə ideya-siyasi tərbiyə işinin təşkili fonunda tələbə şəxsiyyətinin formalaşdırılması işinin mahiyyəti aydınlaşdırılır, ideya-siyasi tərbiyənin tərkib hissələri kimi siyasi şüur, siyasi mədəniyyət və siyasi dünyagörüşü anlayışları da izah edilir. Məqalədə həmçinin ideya-siyasi tərbiyə işinin təşkili fonunda tələbə şəxsiyyətinin formalaşdırılması ilə bağlı bir sıra yeni elmi ideyalar, təkliflər və tövsiyələr irəli sürülür.

Açar sözlər: *auditoriyadankənar tədbirlər, ideya-siyasi tərbiyə, tələbə şəxsiyyəti, siyasi şüur, siyasi mədəniyyət, siyasi dünyagörüş*

Резюме: В статье рассматриваются пути решения проблемы формирования студенческой личности в процессе организации идейно-политического воспитания в ходе внеурочных мероприятий. В ней уточняется сущность формирования личности студента на фоне организации идейно-политического воспитания в ходе внеурочной деятельности, а также уточняются суть понятий политическое сознание, политическая культура и политическое мировоззрение в качестве составляющих идейно-политического воспитания. В статье также выдвигается ряд новых научных идей, предложений и рекомендаций, связанных с формированием личности студента в контексте организации идейно-политического воспитания.

Ключевые слова: *внеаудиторные мероприятия, идейно-политическое воспитание, студенческая личность, политическое сознание*

Summary: The article discusses the ways to solve the problem of the formation of student identity in the background of the organization of ideological and political education in extracurricular activities of

universities. The article clarifies the essence of the formation of student personality in the background of the organization of ideological and political education at extracurricular activities and explains the concepts of political consciousness, political culture, and political worldview as components of ideological and political education. The article also puts forward a number of new scientific ideas, proposals, and recommendations related to the formation of the student's personality in the context of the organization of ideological and political education.

Keywords: *extracurricular activities, ideological and political education, student personality, political consciousness, political culture*

Azərbaycanda həyata keçirilən təhsil islahatlarına dair direktiv və proqram sənədlərində tələbələrin ideya-siyasi tərbiyəsinin günün müvafiq tələblərinə uyğun olaraq formalaşdırılması ilə əlaqədar ali məktəblərdə çalışanlar qarşısında bir sıra zəruri vəzifələr qoyulur. Bu vəzifələrin müvəffəqiyyətli icrası üçün ali təhsil müəssisələrinin tədris prosesi ilə yanaşı, auditoriyadankənar tədbirlərinin də geniş imkanları vardır. Ona görə ki, auditoriyadankənar tədbirlərlə əlaqədar təşkil edilən gecələrdə, görüşlərdə, dəyirmi stollarda, müsabiqələrdə, yarışlarda, konsertlərdə, tələbə konfranslarında tələbələrin ideya-siyasi tərbiyəsinin formalaşdırılması fonunda onların bir şəxsiyyət kimi formalaşdırılması üçün geniş imkanlar açılır.

“Azərbaycanda Təhsilin İnkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın istiqamətlərinin birində şəxsiyyətyönlü təhsilin yeni məzmununun yaradılması öz əksini tapır. Bu mənada ali məktəblərin təlim prosesində, eləcə də auditoriyadankənar tədbirlərində tələbələrin şəxsiyyətyönlülük səviyyəsinin yüksəldilməsinə zəruri ehtiyac duyulur. Bunun üçün tələbələrin ideya-siyasi tərbiyəsinin təşkili fonunda tələbə şəxsiyyətinin formalaşdırılması onların şəxsiyyətyönlü inkişafının təmin edilməsi baxımından mühüm aktualıq kəsb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, ilk növbədə, tələbələrin ideya-siyasi tərbiyəsinin inkişaf etdirilərək formalaşdırılması lazım gəlir. Bundan ötrü, hər şeydən əvvəl, “ideya-siyasi” tərbiyə anlayışının mahiyyətinin aydınlaşdırılmasına ehtiyac duyulur.

İdeya-siyasi tərbiyə dedikdə, gənc nəslin, o cümlədən ali məktəb tələbələrinin milli-mənlik şüurunun formalaşdırılması zəruridir. Milli mənlik şüuruna malik olan tələbələrin ideyalılıq səviyyəsi yüksəlir, onların siyasi şüuru formalaşmağa başlayır. Bu zaman tələbələrin milli mənlik şüurundan nəşət edərək “real mən”, “ideal mən” və “sosial mən” obrazları yaranır. “Real mən” dedikdə insanın indiki anda özünü necə təsəvvür etməsi, özünün bacarıq və qabiliyyətlərini, rollarını, statusunu necə qavraması, əslində, necə adam olmasını təsəvvür etməsi nəzərdə tutulur. Bu zaman insan özünə öz gözü ilə baxır, özünü obyektiv, necə varsa, elə də qiymətləndirir. Təcrübə göstərir ki, bəzən insan özünün bu obrazını başqalarından gizlədə bilir (15, s. 188).

liyyətlərini, rollarını, statusunu necə qavraması, əslində, necə adam olmasını təsəvvür etməsi nəzərdə tutulur. Bu zaman insan özünə öz gözü ilə baxır, özünü obyektiv, necə varsa, elə də qiymətləndirir. Təcrübə göstərir ki, bəzən insan özünün bu obrazını başqalarından gizlədə bilir (15, s. 188).

Tələbələr milli mənlik şüuru vasitəsilə tarixi yaddaşlarını artırmaq, dövlət müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü qorumaq kimi ideya-siyasi fəaliyyətə istiqamət alır və özlərini “İdeal mən” kimi göstərmək istəyirlər. Əslində, “ideal mən” dedikdə burada insanın özündə görmək istədiyi keyfiyyətlərə malik obrazı və özü haqqında idealları xüsusi yer tutur. “İdeal mən” obrazında insanın yüksək qiymətləndirdiyi keyfiyyətlər öz əksini tapır. İnsan daim öz “ideal mən”inə nail olmağa can atır (15, s. 188).

Bu zaman tələbələrin özlərinə məxsus idealları baş qaldırır. 44 günlük müharibənin başlamasına bir neçə gün qalmış gənclərimizin böyük bir qrupu, o cümlədən tələbələr könüllü olaraq öz ideallarını nümayişkaranə diktə etdilər. Onlar toplaşdıqları meydanlardan Şəhidlər xiyabanına yürüş etdilər və şəhidlərin ruhuna and içdilər. Dedilər ki, biz işğal altında olan torpaqlarımızı düşmən tapdağından xilas edəcəyik. Bu sözləri onlar kütləvi formada, sosial qruplar şəklində ucadan söyləyə-söyləyə “sosial mən”ə çevrildilər. “Sosial mən” obrazında çıxış edən gənclər özünü qiymətləndirmə məqamına yüksəldilər. Bu zaman digər tələbə və gənclər də onlara qoşuldular. Çünki onlar özlərinə məhz könüllü olaraq torpaqlarımızın azadlığı uğrunda Vətən müharibəsinə getməyə hazır olan tələbə-gənclərimizin gözləri ilə baxırdılar. Məhz belə olan təqdirdə tələbə gənclərdə milli mənlik şüuru inkişaf etməyə başlayır.

Nəzərə alsaq ki, bugünkü şagird sabahın tələbəsidir, o halda düşünməliyik ki, ideya-siyasi tərbiyənin bütün komponentlərini, o cümlədən azərbaycançılıq məfkurəsini ümumtəhsildən

ali təhsilə inteqrasiya etməliyik. Məhz ona görə də ideya-siyasi tərbiyə ilə bağlı ali məktəblərin auditoriyadankənar bütün tədbirlərində tələbələrə azərbaycançılıq məfkürəsinin aşılmasına ciddi diqqət yetirilməlidir. Bunun üçün ali məktəblərin auditoriyadankənar tədbirlərində milli tərbiyə, milli mənlilik şüuru və ən ümdəsi milli ideologiya ilə bağlı olan mövzular əsasında gələcənin, görüşlərin, dəyirmi stolların, tələbə studiyalarının, siyasi-tərbiyə ilə bağlı maraqlarının təşkili vacib hesab edilir. Azərbaycanda indi milli ideologiya formalaşır, milli mənlilik şüurumuz baş qaldırır, ənənələrimiz dirçəlir, dövlətçiliyimiz möhkəmlənir. Bütün bu proseslərin getdiyi bir vaxtda məktəblərimizin buna lazımınca cavab verməməsi şagirdlərimizdə milli düşüncəni, milli mənlilik şüurunu necə formalaşdırma bilər? Ona görə də ümumtəhsil məktəblərinin hər birində azərbaycançılıq ideyasını təbliğ edən, onun təsdiqini özündə səciyyələndirən tədbirlər kompleksi hazırlamaq lazım gəlir. Əsasən, yeniyetmələr və gənclər üçün hazırlanması nəzərdə tutulan belə tədbirlərdə türkçülüğü, islamçılığı və müasirliyi özündə əks etdirən tərbiyə örnəklərinə geniş yer vermək daha yaxşı olar. Belə tərbiyə örnəkləri isə ənənəvi tərbiyə modelləri kimi yeniyetmələrin şüurunda yer almalıdır.

Azərbaycançılıq keçən əsrin əvvəllərində Əli bəy Hüseynzadənin irəli sürdüyü “türkçülük, islamçılıq, müasirlik” şüarındakı hər üç istiqaməti əhatə edən və bu baxımdan nə türkçülüyə, nə də islamçılığa daxil olmayaraq, daha geniş və həm də konkret məzmun daşıyan bir məfkürədir (7, s. 26). Hansı ki, bu məfkürə xəttini biz daim qorumalıyıq. Xüsusilə ali məktəb tələbələrini ideya-siyasi tərbiyəsi ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlərdə azərbaycançılıq məfkürəsindən bəhs edən mövzulara üstünlük vermək lazımdır. Çünki belə mövzular üzrə aparılan təhlillər zamanı Azərbaycan xalqının ən qədim xalq olması, ən qədim tarixi abidələrə sahib olması, ən zəngin milli-mənəvi dəyərlərə, adətlərə və ənənələrə malik olması haqqında tələbələr məlumat almış olurlar. Bu isə azərbaycançılıq məfkürəsinin məzmun xəttini genişləndirir. Söhbət azərbaycançılıqdan düşdükdə çoxları, ilk növbədə, etnogenez məsələsini ön plana çəkirlər. Və bu zaman keçmişdə milliliyi şərtləndirən meyarların, onun elmi-fəlsəfi və psixoloji anlamının hələ formalaşdığı dövrlərdə yaranan mə-

lumatlar, tarixçələrin həmin dövrdə yazdıqları mətnləri, salnaməçilərin qeydləri, arxeoloji qazıntılar, etnoqrafik abidələr etnogenezin müəyyənləşməsi üçün əsas götürülür. Beləliklə, nə haqqındasa yazılıbsa, nə isə saxlanılıbsa, onlar tarixin bərpası üçün, ekstrapolyasiya üçün bazis olur (7, s. 27).

Bu bazis üzərində üstqurum hadisələrinə hörmətlə yanaşmaq, düzgün yönəlmək azərbaycançılıq ideologiyasında millilik və ümumbəşəriyyətlik keyfiyyətlərinin aşkara çıxarılmasına təsir göstərmiş olur.

Tələbə gənclərin ideya-siyasi tərbiyəsini inkişaf etdirərək formalaşdırma amillərdən biri də millilik və ümumbəşəriyyətlik ideyanın vəhdətdə götürülməsidir. Belə bir vəhdət isə ideya-siyasi tərbiyə baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə ki, milliliyin ümumbəşəriyyətlə vəhdəti ideya-siyasi tərbiyənin dinamik inkişafını təmin edir.

Millilik və ümumbəşəriyyətin vəhdətindən çıxış edən bu məfkürənin məzmununu Azərbaycanda ilk dəfə Azərbaycan Respublikasının sabiq Prezidenti, ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən açılmış və bütün dünya azərbaycanlılarına ərməğan edilmişdir.

“...Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı – Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq” (7, səh. 26).

Fikrimizcə, hər bir ali məktəb tələbəsi bir azərbaycanlı olaraq öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir. Təsədüfi deyil ki, böyük öndərimiz Heydər Əliyev deyirdi ki, “Hər bir şəxsin milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam!”. Böyük öndərin azərbaycançılıq ideyasından nəşət edən milli mənlilik şüurunun formalaşmasını gələcək nəsillərə təlqin etmək onların ideya-siyasi tərbiyəsinin inkişafını təmin etmək baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Tələbə gənclərin milli mənlilik şüurunun formalaşdırılmasını situmullaşdırma azərbaycançılıq ideyasının aşılma zamanı ilkin şərtlərdən ən başlıcası tarixin sınaqlarından çıxmış və bu gün danılmaz bir həqiqət kimi qarşımızda duran milli-etnik gerçəkliyin özüdür (7, s. 28).

Milli etnik gerçəkliyi təsdiq edən ən başlıca amillərdən biri dildir. Ona görə ki, milli etnik gerçəklik yalnız və yalnız milli dil vasitəsilə təqdim, təlqin, tətbiq, təşviq etməklə mümkün sayıla bilər.

Ümumiyyətlə desək, hər bir xalqın, millətin milli mənliliyini sübut edən onun dilidir. Azərbaycan dili türk dilləri ailəsinə mənsub olmaqla bərabər, müəyyən özünəməxsus xüsusiyyətləri olan ərəb və fars kəlmələri ilə, habelə beynəlxalq istilahlarla zənginləşdirilmiş bir dil olaraq, artıq adi bir ünsiyyət vasitəsindən elm və siyasət dilinə, dövlət dilinə çevrilmiş kamil bir dildir. Təsadüfi deyildir ki, Ulu öndərimiz Heydər Əliyev Azərbaycan dilini varlığımızın əsas inteqrativ amili və eyni zamanda, tariximiz üçün açar hesab etmişdir (7, s. 28).

Azərbaycan dili milli şüurumuzun əsasında yaranan ən mühüm ünsiyyət vasitəsidir. Milli mənlilik isə şüurla eyni vaxtda ondan törəyir. Yəni milli mənlilik bir şəxsin qabiliyyətinin və istedadının məhsulu olaraq eyni vaxtda ondan törəmə kimi meydana gəlir. Burada “milli”, “mənlilik”, “şüur” sözlərinin vəhdətindən əmələ gələn anlayışı-“mənlilik şüuru” anlayışını aydınlaşdırarkən aydın olur ki, bu anlayış hər kəsin “mənlilik”inin şəxsiyyət olmasını təsdiq edir.

Bu termin daxilində “şüur” sözünün evristik mənası vardır. Bu ondan ibarətdir ki, “mənlilik şüuru” şüurun strukturuna daxildir, şüurun mühüm xarakteristikalarından birini təşkil edir. Lakin şüurun digər struktur xüsusiyyətlərindən fərqli olaraq onun özünəməxsus cəhətləri də vardır. Bu cəhətlər “mənlilik” sözündə ifadə olunmuşdur. “Mənlilik şüurunda” şüurun bütün xüsusiyyətləri insanın “mənlilik” vasitəsilə ifadə olunur və şəxsiyyət hadisəsinə çevrilir. Bu o deməkdir ki, mənlilik şüuru bimodal xarakter daşıyır: onda eyni vaxtda həm “mənlilik”ə (subyektə), həm də “qeyri-mənlilik”ə (obyektə) mənsub olan cəhətlər əks olunur. Məsələn, uşaq öz əlini dişlədikdə ağrı hiss edir, anasının, qardaşının və ya kuklasının əlini dişlədikdə isə ağrı hiss etmir. O

öz əli ilə anasının, qardaşının, kuklasının əlini fərqləndirməyə başlayır (5, s. 53).

Deməli, tələbə gənclərin özlərinə məxsus mənlilik şüuru onların idrak fəallığını artırmış olur. Belə idrak fəallığı onlara məxsus şüurun bütün əlamətlərini, spesifik xüsusiyyətlərini onların “mənlilik”ində öz ifadəsini tapır. Belə olan təqdirdə tələbə-gənclərdə milli dil, milli-mənlilik, milli-mənlilik dəyərlər, xalq, dövlət, torpaq təəs-sübkeşliyi hissləri güclənir. Belə hisslərin güclənməsi onların bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına öz dinamik təsirin göstərmiş olur. Deməli, milli şüurun formalaşması tələbə gənclərin şəxsiyyətyönlü inkişafını təmin etmiş olur.

Ümumiyyətlə, mənlilik şüuru insanın özünü şəxsiyyət kimi tanıması və dərk etməsi prosesidir. Mənlilik şüuru dedikdə insanın özünün tələbat və qabiliyyətlərinə, fikir və hisslərinə, davranış və fəaliyyət motivlərinə şüurlu münasibəti nəzərdə tutulur. Onun əsas əlamətləri aşağıdakılardan ibarətdir: insan özünü bütün ətraf aləmdən, yəni “mənlilik”ini “qeyri-mənlilik”dən ayırır, özünün fiziki, psixi və mənlilik keyfiyyətlərini qiymətləndirir və dərk edir, psixi həyatının bütün cəhətlərinə şüurlu münasibət bəsləməyə başlayır (5, s. 53-54).

Belə olan təqdirdə tələbə gənclər vətənə, xalqa, torpağa, dövlətə, dövlət rəhbərlərinə olan hörmət və ehtiramlarını, sədaqətlik keyfiyyətlərini dərinləndirir və dərk edirlər. Başqa sözlə desək, onlar özlərinin bütün tələbatlarına, ideyalılıq səviyyələrinə, siyasi fəallıqlarına şüurlu münasibət bəsləyirlər. Bütün bunlar isə tələbələrə ideya-siyasi tərbiyəsi fonunda onların bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına rəvac vermiş olur.

Problemin aktuallığı. Tələbə şəxsiyyətinin formalaşdırılması problemi həmişə olduğu kimi hazırda da aktuallıq daşıyır.

Problemin elmi yeniliyi. Auditoriyadankənar tədbirlərdə ideya-siyasi tərbiyə işinin təşkili fonunda tələbə şəxsiyyətinin formalaşdırılması problemi diqqət mərkəzinə gətirilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gənc tədqiqatçılar üçün faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan milli izahlı ensiklopedik pedaqoji lüğət. -Bakı: OKA Ofset, -2005.
2. Abbasov A.N., Məmmədli L.A., Əmirəliyeva İ. Pedaqogika nəzəriyyəsi və tarixi: Ali təhsil müəssisələri üçün dərslik. -Bakı: Mütərcim, -2022.
3. Abbasov N.Ə., Kərimli V.Q. Kulturologiya: Dərslik. Elmi dərəcə alan iddiaçılar üçün. -Bakı, “Bilgi”, -2021.

4. Ağalarov P., Quliyev N., Cabbarov H., Talıblı T., Tanrıverdiyev R. Zəfər tarixi: Dərs vəsaiti.-Bakı: Şərq-Qərb, -2021.
5. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Sosial psixologiya: Dərslik.-Bakı, “Qapp-Poliqraf” korporasiyası, -2003.
6. Hüseynova G.A. Kurikulum təliminə praktiki baxış. [III nəşr] / Hüseynova G.A. Bakı: “Hədəf” nəşrləri. -2017.
7. Xəlilov S. Heydər Əliyev və azərbaycançılıq məfkürəsi (müəllif-tərtibatçı) Azərbaycan Universitetinin nəşriyyatı, 2002.
8. Kərimov Y.Ş. Təlim metodları: Dərs vəsaiti / Kərimov Y.Ş. Bakı: “RS Poliqraf” MMC-nin mətbəəsi, -2009.
9. Kazımov N.M. Ali məktəb pedaqogikası / Kazımov N.M. -Bakı: Çarşıoğlu, -2011.
10. İmanov C.C. Dəmir yumruq. Bakı: Zəka Print Yayınları, -2022.
11. Rüstəmov F.A., Dadaşova T.Y. Ali məktəb pedaqogikası: Magistratura pilləsi üçün dərslik. Bakı: Nurlan, 2007.
12. Sadıqov F.B. Pedaqogika. Dərs vəsaiti / F.B. Sadıqov.- Bakı: Adiloğlu,-2012.
13. Sadıqov F.B. Ümumi pedaqogika. Dərs vəsaiti, / F.B. Sadıqov.- Bakı: Maarif,-2018.
14. Sadıqov F.B., Mövsümlü A.M. Ali məktəb pedaqogikası: Dərs vəsaiti. -Bakı, Gənclik, -2021.
15. Seyidov S.İ., Həməzəyev M.Ə. Psixologiya: Ali pedaqoji məktəblərin bakalavr pilləsi tələbələri üçün dərslik. -Bakı: Nurlan, -2007.
16. Şirəliyev H., Əhmədov Ə. Politologiya. -Bakı: Gənclik, -2021.

E-mail: canana.eminova@mail.ru

Rəyçilər: *ped. elm dok., prof. F. Sadıqov*
ped.ü fəls.dok., dosent A. Quliyev

Redaksiyaya daxil olub: 16.09.2022.